MİTOLOJİDE AŞK VE CEZA

MEHMET EMİN KATIRCI

ÖTÜKEN

/ otukennesriyat

YAYIN NU: 2106
KÜLTÜR SERİSİ: 1144

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-720-2

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: Ayşegül Büşra Paksoy

Kapak Görseli: Pierre Mignard'ın 1694'te "Time Clipping Cupid's Wings" ismiyle resmettiği tablo.

Kapak Tasarımı: Ötüken

Dizgi-Tertip: Damla Acar

Kapak Baskısı: CB Matbaacılık

Baskı: Çınar Matbaacılık ve Yayın Sanayii Ticaret Ltd Şti
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. Ata Han Nu: 34 K: 5
Bağcılar-İstanbul
Tel: (0212) 628 96 00
Sertifika Nu: 45103

İstanbul- 2024

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Mehmet Emin Katırcı: 20 Ocak 1993'te Şanlıurfa'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Bölümü'nden mezun olan Katırcı, üniversite döneminde ve sonrasında çevrim içi platformlarda ve *Söylenti, Meçhul* ve *Roka* gibi çeşitli dergilerde yazılar yazdı. Özellikle etimoloji ve mitoloji üzerine çalışan Katırcı'nın etimoloji temalı ilk kitap çalışması olan *Kelime Köken* 2020 yılında yayımlandı. Aynı dönemlerde üzerinde çalışmaya başladığı çocuklara yönelik etimoloji kitabı *Kelime Gezgini* 2021 yılında yayımlandı.

İÇİNDEKİLER

İlk Söz 11
Mitoloji Nedir? 15
Mitolojide Yaratılış ve Evrenin Oluşumu 18
İnsanın Yaratılışı 21

AŞK

Aşk Nedir? 27
Mitolojide Aşkın Doğuşu 32
Tanrılar ve Aşkları 36
Zeus'un Aşkları 36
Zeus Kimdir? 36
Zeus'un Tanrıçalarla Birliktelikleri 37
Zeus ile Metis 38
Zeus ile Themis 38
Zeus ile Dione 39
Zeus ile Eurynome 39
Zeus ile Mnemosyne 40
Zeus ile Hera 40
Zeus ile Asteria 41
Zeus ile Demeter 41
Zeus ile Leto 42
Zeus ile Maia 43
Zeus ile Nemesis 43
Zeus'un Fânilerle Birliktelikleri 44
Zeus ile Niobe 44
Zeus ile Taygete 44
Zeus ile Semele 45
Zeus ile Leda 45
Zeus ile İo 46
Zeus ile Europe 48

Zeus ile Aigine 49
Zeus ile Danae 50
Zeus ile Kallisto 51
Zeus ile Alkmene 52
Zeus ile Sinope 54
Zeus ile Lamia 54
Dionysos'un Aşkları 55
Dionysos Kimdir? 55
Dionysos ile Alphesiboia 58
Dionysos ile Ampelos 58
Dionysos ile Erigone 59
Dionysos ile Ariadne 60
Dionysos ile Nikaia 61
Afrodit'in Aşkları 62
Afrodit Kimdir? 62
Afrodit, Hephaistos ve Ares 63
Afrodit, Persephone ve Adonis 65
Afrodit ile Ankhises 68
Apollon'un Aşkları 69
Apollon Kimdir? 69
Apollon ile Daphne 71
Apollon ile Kassandra 72
Apollon ile Marpessa 72
Apollon ile Hyakinthos 73
Apollon ile Kyrene 74
Apollon ile Dryope 74
Apollon ile Kyparissos 75
Poseidon'un Aşkları 76
Poseidon Kimdir? 76
Poseidon ile Amphitrite 77
Poseidon ile İphimedeia 78
Poseidon ile Amymone 78
Poseidon ile Libye 79
Pan'ın Aşkları 79
Pan Kimdir? 79
Pan ile Syrinks 81

Pan ile Pitys ... 82
Pan ile Ekho ... 82
Hades'in Aşkı ... 83
Hades Kimdir? ... 83
Hades ile Persephone ... 84
Eos'un Aşkları ... 86
Eos Kimdir? ... 86
Eos ile Orion ... 86
Eos ile Tithonos ... 87
Diğer Tanrıların Aşk İlişkileri ... 88
Athena ile Hephaistos ... 88
Eros ile Psykhe ... 88
Mitolojide Fânilerin Aşkları ... 92

CEZA

Hukuk, Adalet ve Ceza ... 171
Mitolojide Cezayı ve Adaleti Simgeleyen Varlıklar, Ölüm ve Ölümden Sonraki Hayat ... 175
Mitolojide Ceza ... 184
Kaynakça ... 233

İLK SÖZ

İnsanı ve insanlığı anlamada en önemli ögelerden biri "inanç"tır. İklim şartları, coğrafi şekiller, beslenme kaynakları, savaşlar ve daha birçok etken inanç sistemlerinin oluşumunda büyük rol oynamaktadır. Buğday temelli beslenen toplumlarda ekmeğe, pirinç temelli beslenme özellikleri gösteren toplumlarda pirinçten mamul gıdalara kutsiyet atfedilmesi konuya dair verilebilecek en basit örneklerden biridir.

Dağ oluşumlarının çok fazla olduğu coğrafyalarda yaşayan toplukların dağ tanrıları tasavvuru, akarsu kenarlarında yaşayan topluluklarda kendini daha ziyade nehir tanrıları olarak gösterir. Yine sıcak iklimlerde rüzgâr tanrıları hayırla ilişkilendirilirken, soğuk iklimlerde tam aksi şekilde şerle ilişkilendirilirler.

Doğa ve inanç arasındaki bağa dair daha birçok örnek verilebilir. Zira inanç sistemlerinin en temel kaynaklarından biri doğanın ta kendisidir. İlgili çalışmada da özellikle Anadolu ve çevresindeki diğer kültürlerin doğayı anlamlandırma biçimleri açıkça gözler önüne serilmektedir.

Sıkça "kültürlerin beşiği" olarak anılan Anadolu coğrafyası, karşılaşmış olduğu tüm topluluklardan beslenmiş; ilgili topluluklara kendinden bir şeyler katarken, onlardan da birçok özellik almayı ihmal etmemiştir. Anadolu topraklarında yaşayan veya bu topraklardan gelip geçen her topluluk buralarda bir iz bırakmış, kimi derin kimi ince bu izler enteresan ve bir o kadar muazzam bir mozaiğin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Çalışmamda geçen isimler

MİTOLOJİ NEDİR?

İnsanın bir şeyleri anlama, kendi içinde yorumlama ve açıklama çabası varoluşundan bu yana devam etmektedir. Doğa olayları, rüyalar, fizyolojik değişimler, duygular ve daha birçok olgu insan aklı tarafından çeşitli şekillerde yorumlanmış ve yine insan tarafından anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Kendini, düşünme yetisiyle diğer varlıklardan ayırmaya çalışan insan bu özelliğinin getirisi olarak sürekli bir arayış içerisinde olmuştur.

Göğe bakarken bulutları, yağmur yağarken yıldırımları, yıldırımların sebep olduğu yangınlarda ateşin ne olduğunu merak edip, bilme arzusuyla yanıp tutuşmuştur. Mağarasında yaşarken gördüğü rüyalar, onu uykusundan eden kâbuslar, canına kastettiğini düşündüğü karabasanlar da bu bilme arzusuna dâhildir.

İnsanın "anlama" çabası "mit"lerin doğuşundaki en temel etkenlerden biri olarak karşımıza çıkar. Yunancadan Latinceye, Latinceden Fransızcaya ve Fransızcadan da Türkçeye geçen "mit" kelimesi temelde "anlatı, hikâye" anlamı taşımaktadır. İlk Çağ insanlarının doğaüstü motiflerle harmanlanan anlatı ve hikâyeleri kulaktan kulağa yayılmış, sonraki nesillerin çeşitli fantezileriyle de birleşerek "efsane"lere dönüşmüştür.

Güneş tutulmaları, gök gürültüleri, yıldırımlar, gelgitler, depremler gibi doğa olayları veya toplulukları kırıp geçen salgın hastalıklar, göksel bir güç olarak algılanan ve sonradan "tanrı" denen görünmez varlığın öfkesi olarak değerlendirilmiştir. Diğer taraftan toprağın bereketlenme-

İNSANIN YARATILIŞI

Yunan mitolojisinde insanın yaratılması ve daha sonra yaşananlar hayli çetrefilli bir anlatıya sahiptir. Titan soylu Prometheus insanların yaratıcısı ve aynı zamanda koruyucusu olarak gösterilmiştir. Efsaneye göre Prometheus, önüne koyduğu kil parçasına su veya gözyaşlarını akıtır. Yavaş yavaş yoğurduğu çamur kıvam alınca ona şekil vermeye başlar. İlk ölümlü varlığın bedeni ortaya çıkınca ona usulca yaşam soluğunu üfler ve şekillendirilmiş çamur yığını hayat bulur.

Bir başka efsaneye göre Prometheus insana sadece şekil vermiş, ona yaşamı kazandıracak soluk ise çok yönlü tanrıça Athena tarafından üflenmiştir.

Prometheus daima insanların dostu olmuş, onlara olan muhabbeti yüzünden Zeus'un verdiği çok ağır cezalara maruz kalmıştır. Günlerin birinde insanlar ve tanrılar bereketli Mekone Ovası'nda toplanıp kesilen kurbanlardan tanrılara düşen payı hesaplamaya başlamışlar. Kurnazlığıyla meşhur Prometheus, büyük bir öküzü kesip ikiye bölmüş. Hayvanın etini bir yana ayırıp, onu da hayvanın işkembesiyle sarıp sarmalamış. Hayvandan kalan kemik ve yenmeyecek diğer parçaları da diğer yana ayırıp onu da parlak yağla örtmüş. Şayet Zeus kötü olan parçayı seçerse insanlar aslan payını alacak, tersi olursa tanrılar üstünlüklerini korumaya devam edecekmiş.

Kurbanları üleşmek için tanrılar ve insanlar bir araya geldiği vakit Prometheus, Zeus'a iki parçayı gösterip birini seçmesini söylemiş. Yağla kaplı parçanın tanrılara yara-

AŞK

AŞK NEDİR?

Bu soruya verilebilecek milyarlarca cevap olabileceği, her ferdin kendine has bir aşk tanımı yapabileceği ve dolayısıyla kabına sığmayan bu olgunun kelimelerle de tam olarak ifade edilemeyeceği bir hakikattir.

Sözlükler aşk kelimesini "şiddetli sevgi, aşırı muhabbet, yakıcı sevgi, aşırı sevgiden kaynaklanan bağlılık, sevi, sevda, tutku" olarak tanımlar. Arapça bir kelime olan aşk, yine Arapça "sarmaşık" anlamına gelen "'aşak" kelimesiyle eş kökenlidir. Aşkın insanı, âşığın da sevdiğini sarıp sarmalaması bu kelimenin türeme mantığına işaret eder. Yine çok fazla yapılan benzetmelerden bir diğeri de "ağaca sarınan sarmaşığın ağacı kurutması gibi aşkın da sarmaladığı insanı kuruttuğu"dur. Nihayetinde aşkın kimyasında kaçınılmaz bir "aşırılık" vardır ve bu olmadığında aşk çoğu kez sorgulanan bir şeye dönüşür.

Hem bir lütuf hem de bir ceza olarak değerlendirilen aşkın kimi dönemler hastalıkla da ilişkilendirildiği olmuştur. "Aşk" kelimesinin eş anlamlısı olan "sevda" kelimesi bu anlamda incelemeye değerdir. Arapça "svd" kökünden gelen "sevda" kelimesi, "kara şey, kara safra" anlamına gelir. Bir organı ifade eden kelime zaman içinde değişikliğe uğrayarak "tutku, arzu, kuvvetli aşk" anlamları kazanmıştır.

"Sevda" kelimesinin böyle bir evrim geçirmesinin sebebi Hipokrat'ın "Hümoral Patoloji"sine dayanır. Hümoral Patoloji'ye göre bedende insanı yaşatan dört sıvı mevcuttur. İlgili sıvılar bedendeki kan, beyindeki balgam, mi-

yurdu, kalbin ıstırabı, ateşin membasıdır.

MİTOLOJİDE AŞKIN DOĞUŞU

Khaos'tu hepsinden önce var olan,
sonra geniş göğüslü Gaia, Ana Toprak…
Ve sonra Eros, en güzeli ölümsüz tanrıların,
o Eros ki elini, ayağını çözer tanrıların,
ve insanların da, tanrıların da ellerinden alır,
yüreklerini, akıl ve istem güçlerini.
Hesiodos

Doğumu konusunda ihtilaf olan Eros, mitolojide aşkın kişileştirilmiş hâlidir. Onun için sayısız şiir ve oyun yazılmış, adına şarkılar yapılmış, tarihçiler onu anmadan edememiştir. Kitabın "Mitolojide Yaratılış ve Evrenin Oluşumu" başlığında Hesiodos'tan yola çıkarak yaptığım açıklamada da belirttiğim gibi Eros, Khaos'tan peyda olan ilk üç varlıktan biridir.

Hesiodos'un anlatımına göre büyük boşluk denen Khaos'tan önce Gaia, ardından Tartaros ve bunlardan sonra da Eros meydana gelir. Eros'un evrenin oluşumu aşamasında bulunması aşkın ne denli köklü ve önemli bir olgu olarak algılandığını açıkça göstermektedir.

Orpheus'a dayandırılan Orfizm mistik akımında da

TANRILAR VE AŞKLARI

Zeus'un Aşkları

Zeus Kimdir?

Dünyanın belki de en bilinen isimlerinden biri olan Zeus, "Helen Pantheonu"nun en büyük tanrısıdır. Tanrıların tanrısı, tanrıların başı, Olimpos'un efendisi, yerin ve göğün hâkimidir. Zeus, özellikle ışık, aydınlık ve gök ile ilişkilendirilmiş bir tanrıdır ve en temel simgesi yıldırımdır.

Zeus sadece göksel olaylarla ilgilenmez, aynı zamanda kudretli bir yargıçtır. Hem gökteki hem de yerdeki adaletin sağlanması için oldukça kati kararlar verir, cezalandırmalar yapar hatta can alır. Kudreti öyle yücedir ki gökler onun haşmetiyle sarsılır, toprak onun şiddetiyle sallanır.

Kader'in sözcüsü konumundaki Zeus'un söyledikleri tartışmaya asla açık değildir. Kader'in güçlü kemendi kimin boynuna takılırsa takılsın o kement mutlaka sıkılır. Kader'in yargısını savunmakla yetkili kişi yine Zeus'tur. Diğer tanrılar bazı meselelerde hissî davransalar da Zeus bu hissîlikten uzak, mutlak bir yargı dağıtıcıdır.

İkinci kuşak tanrılardan biri olan Zeus, zamanı simgeleyen titan Kronos ile dağlık bölgelerin tanrıçası Rhea'nın oğludur. Zeus da tıpkı babası Kronos gibi anasından en son doğan çocuktur. Babası Kronos'a malum olan "Çocuklarından biri seni tahtından indirecek." kehaneti sebebiyle yaşamı tehlikeye girmiştir.

Babası Uranos'u benzer bir şekilde tahtından indiren Kronos, babasıyla aynı kaderi paylaşmamak için Rhea'dan

MİTOLOJİDE CEZA

Artemis'e Kurban Sunmayı Unutan Admetos'un Cezası

Admetos, Pherai şehrinin kralıdır. Yiğitlikte aşkın, cesarette rakip kabul etmez bir kraldır. Seferden sefere koşmuş, büyük avlara katılmış ancak nihayetinde güzeller güzeli Alkestis'e vurulup ona av olmuştur.

Poseidon oğlu Pelias'ın kızı olan Alkestis'e âşık olan Admetos güzel kızı almak için arabasına bir yaban domuzu ve aslan koşmuş. Tanrı Apollon'un da yardımıyla amacına ulaşmış ve sevdiği kadını elde etmiş. Ancak düğün günü Artemis'e kurban kesmeyince olanlar olmuş ve tanrıça gerdeğini korkunç yılanlarla doldurmuş.

Tanrı Apollon yeniden sahneye çıkıp delikanlıyı korumuş, gerdek yatağını yılanlardan temizlemiş. Böylece Admetos kader ipliğinin ucunu yeniden tutmuş. Ancak kader ipliğini tutmaya devam edebilmesi için günü geldiğinde onun yerine ölecek başka birini bulması şart koşulmuş.

Vade tamamlanıp, ölüm günü çattığında Admetos onun yerine ölecek birini aramaya başlamış. Önce anasının yanına gitmiş, ayaklarına sarılıp, onun için canını verip vermeyeceğini sormuş. Ama hayatın tatlı şerbetini içmeye devam etmek isteyen annesi onu geri çevirmiş.

Üzüntüyle babasının eşiğine gidip yüz sürmüş, "Annem benim için canını vermedi. Ya sen baba, sen canını vermez misin oğlun için?" demiş. Ancak babası da ondan yüz çevirmiş, oğluna canını vermek ağır gelmiş.

Admetos son çare olarak uşağına gitmiş kendisi için canını versin diye. Annesiyle babasının yapamadığını uşağı nasıl yapsın? O da reddetmiş yiğit kralı.

Kederle ölümü bekleyen Admetos'un imdadına fedakârlıkta benzeri görülmemiş Alkestis koşup gelmiş. Daha o sormadan kocasına canını vermeyi kabul etmiş ve kaderin sunduğu zehri düşünmeden içmiş.

Kocasına büyük bir aşkla bağlı olan Alkestis, zehri içince oracıkta can vermiş. Admetos ne kadar feryat figan etse de nafileymiş. İkisinden birinin yaşaması için diğerinin ölmesi şartmış.

İniltilerle çınlayan, feryatlarla sarsılan saray benzersiz güzelin cenazesine şahit oluyormuş. Alkestis'in naaşı toprağa verilirken Admetos'un dostu yiğit Herakles çıkagelmiş. Ne olduğunu anlamaya çalışırken Alkestis'in bedeninin buz gibi mezarda yatmakta olduğunu görmüş.

Öfkeyle ve kederle dolan Herakles bir çare düşünmeye başlamış. Dostu Admetos'un kederini dindirmeli ve güzel prenses Alkestis'i geri getirmeliymiş. Böylece Herakles ölüm tanrısı Thanatos'un peşine düşüvermiş. Ölüm ülkesine inen Herakles, Thanatos'u bulup onunla boğuşmaya başlamış. Cenk sürdükçe sürmüş ve nihayetinde galip gelip, ölümün elinde olan ruhu alıp yeryüzüne dönmüş.

Bir başka anlatıya göre ise Alkestis acıma nedir bilmeyen cehennem melikesi Persephone'un huzuruna çıkmış. Persephone'un kalbi aşkı uğruna canını vermeyi bile kabul eden güzel prensesi görünce yumuşamış. Katıksız aşk sarmış sarmalamış bütün yer altı dünyasını. Persephone kıyamamış Alkestis'e, kadere rağmen onu daha genç ve güzel olarak yeniden yollamış yaşayanlar arasına.

Aşk uğruna yapılan bu fedakârlık "hayat"la ödüllendirilmiş. Admetos, fedakâr eşi Alkestis'e yeniden kavuşmuş.